

Використання показників часу при оцінюванні економічної безпеки підприємств

У статті обґрунтовано, що основним етапом при оцінюванні як окремої складової, так і усієї економічної безпеки підприємства є оцінювання величину часу, на який підприємство відстає у забезпеченні цієї складової безпеки та загального бажаного рівня економічної безпеки. Визначено, що безпосередньо час не є механізмом прояву закономірностей і тенденцій, але він акумулює дії основних чинників і виражає їх у рівнянні тренду. Прийнято припущення, що на основі часу можна виразити вплив усіх основних чинників. Економічна безпека підприємства представлена ієрархічною структурою, на нижчих рівнях якої знаходяться окремі її складові, що інтегруючись, утворюють інші види економічної безпеки, що знаходяться на вищих рівнях цієї ієрархії. У ситуаціях, коли підприємство не відстає у забезпеченні певного рівня безпеки (оціненого через визначені планові та нормативні значення встановлених індикаторів безпеки), дефіцит часу дорівнює нулю. У такому разі запропоновано оцінити запас часу для досягнення економічною безпекою певного рівня (часу, для забезпечення як окремих складових безпеки, так і усієї економічної безпеки у цілому). Загальний час запропоновано визначати сумою часу, необхідного для досягнення встановлених значень (нормативів, планів тощо) окремими індикаторами економічної безпеки та її складових. Показано, що у випадках можливості паралельного здійснення процесів забезпечення різних складових економічної безпеки шукана величина часу становитиме не суму, а максимум із його відповідних величин, необхідних для вказаного забезпечення. Встановлено, що під час інтегрування знайдених показників часу для оцінки тих видів економічної безпеки, які знаходяться на вищих рівнях її ієрархічної структури доцільно застосовувати два підходи. За першим із них запропоновано визначати показники часу на основі використання функцій трендів, які характеризують фактичні усереднені тенденції процесів, що аналізуються, у часі, їх зовнішні прояви, зважені на відповідні коефіцієнти вагомості. За другим підходом використовуються безпосередньо часові періоди, визначені на основі прогнозування. Уперше запропоновано визначати швидкість зміни показників-індикаторів економічної безпеки.

Ключові слова: дефіцит часу; безпека поточних економіко-виробничих інтересів; запас часу; ієрархія; критерії оцінювання.

Актуальність теми. У сучасних економічних дослідженнях категорія часу характеризується як ресурс, обмеження, можливість, критерій ефективності, конкурентна перевага та параметр оцінки [1, с. 192]. Водночас одним із суттєвих недоліків сучасних методик оцінювання рівня економічної безпеки підприємств є недостатнє врахування категорії часу, що потребує додаткового дослідження та розробки відповідного методичного інструментарію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор. Проведений нами огляд існуючих підходів до врахування категорії часу при оцінюванні економічних явищ і процесів дозволив виділити два основні напрямки таких досліджень: при визначенні доцільності інвестування та при визначенні ефективності (що, у свою чергу, можна поділити ще на два піднапрямки – ефективність діяльності та ефективність використання ресурсів). Зокрема, вчені А.М. Турило і Я.В. Нусінова [2] розробили показник оцінки реальних інвестицій в одиницях часу, що є додатковим обмеженням під час аналізу інвестиційних проектів, і назвали його «період нормалізації запасу власного капіталу в роках (Тнорм)». Даний період характеризує відрізок часу, по закінченню якого підприємство – об'єкт інвестицій – вийде з кризового стану. На його основі науковцями запропоновано визначати коефіцієнт нормалізації (К), який характеризує співвідношення між періодом нормалізації та загальним періодом, який використовується для розрахунку показників оцінки інвестиційного проекту (Тзаг) [2]. Нусінов В.Я., Молодецька О.М. та Пономаренко К.О. [3, с. 14] уточнили, що коли підприємство впроваджує інвестиційний проект, то його цікавить не тільки строк окупності інвестицій, а і період очікування нормативного прибутку. Найчастіше, на їх думку, ці дві характеристики не тотожні. При цьому нормативний прибуток науковцями характеризується величиною, при якій показники рентабельності дорівнюють своїм нормативним значенням [3, с. 13].

Федорчак О.Є. [4, с. 9] запропонував шість показників рівня економічної ефективності механізму залучення інвестицій на підприємство (далі – МЗІП), у чотирьох з яких використано показник часу: темпоральний показник економічної ефективності МЗІП; темпорально-витратний показник економічної ефективності МЗІП; дисконтний темпорально-витратний показник економічної ефективності МЗІП, який

показує обсяг залучених інвестицій за одиницю витраченого часу на реалізацію аналізованого механізму з урахування витрат на його використання та можливості інвестування затрачених коштів із певним рівнем дохідності; планово-орієнтований дисконтний темпорально-витратний показник рівня економічної ефективності МЗПП, який відображає співвідношення між фактичними і плановими обсягами залучених інвестицій, надходженнями від реалізації інвестиційних проєктів та дисконтованими витратами на реалізацію МЗПП. До вищенаведених показників автором установлені граничні критерії оптимальності, а також на їх основі запропоновано інтегральний показник ефективності механізму залучення інвестицій [4, с. 10]. На увагу заслуговують (з точки зору їх майбутньої трансформації нами та вдосконалення для оцінювання економічної безпеки) такі висновки, зроблені О. Є. Федорчаком:

- тривалість використання механізму залучення інвестицій (Т) є одним із трьох найважливіших критеріїв визначення рівня економічної ефективності цього механізму (іншими критеріями є вартість його використання (V) та обсяг інвестицій (I), які можна залучити з використанням даного механізму); при цьому встановлено доцільність аналізу граничної зміни даних критеріїв відносно кількості використаних підприємством механізмів залучення інвестицій [4, с. 12];

- визначено можливість застосування мультиплікативної форми залежності між обсягом залучених інвестицій (I) та тривалістю (Т) і вартістю процесу їх залучення (V);

- запропоновано визначати залежності зміни функції обсягу залучених інвестицій (I) від тривалості (Т) та вартості процесу їх залучення (V) шляхом дослідження об'єму тривимірної фігури, яку утворює функція $I(T, V)$ [4, с. 13].

Глинська А. Є. [1, с. 191] наводить працю В. П. Савчук [5, с. 124], в якій вирішальним фактором збереження результативності компанії в умовах кризи названо швидкість, і підтверджується це можливістю використання теорії відносності та формули визначення енергії фізичного об'єкта: $E = mc^2$, в якій E – це результативність організації, m – маса або обсяг використаного ресурсу, c – швидкість, з якою даний ресурс використовується; вираження останньої в квадраті характеризує її більшу впливовість на результат порівняно з обсягом використаного ресурсу.

Стосовно оцінки рівня безпеки, то час у відповідних методиках практично не застосовується. Мають місце поодинокі роботи, одним із перших їх вітчизняних авторів є Т.О. Бобришева-Шкарлет, яка вказала на часовий критерій у контексті безпеки [6, с. 120]:

$$K_i = f(T), \quad (1)$$

де K_i – імовірна можливість виникнення стану економічної небезпеки;

T – загальний часовий інтервал діагностики економічних загроз і небезпек та формування керівної стабілізаційної реакції підприємства.

При цьому, на її думку, час є функцією: $T = \{T_1, T_2, T_3, T_4, T_5\}$, в якій T_1 – часовий інтервал виявлення економічної загрози щодо виникнення кризового стану в діяльності підприємства; T_2 – часовий інтервал запровадження заходів потенційного попередження перетворення економічної загрози в економічну небезпеку; T_3 – часовий інтервал фактичної ідентифікації стану економічної небезпеки; T_4 – часовий інтервал спізнання щодо початку прийняття стабілізаційних управлінських рішень для нейтралізації економічної небезпеки та виникнення кризового стану діяльності підприємства; T_5 – часовий інтервал подолання економічної небезпеки [6, с. 121].

В інших поодиноких працях час використовують в окремих показниках певних видів економічної безпеки, наприклад, як це зробили науковці на чолі з М. Ю. Журавель [7, с. 174]: при визначенні рівня інформаційної безпеки вони застосували коефіцієнт програмної захищеності, який ними запропоновано визначати як відношення часу безперебійного функціонування корпоративної інформаційної системи до нормативного часу функціонування цієї системи.

Проведений нами аналіз фахової літератури дозволяє зробити висновок, що більшість сучасних методик оцінювання економічної безпеки підприємств заснована на індикаторному методі (підході), який в загальному випадку передбачає порівняння досягнутих (фактичних) величин економічних показників із їх нормативними значеннями. Звернемо увагу, що при оцінюванні фінансово-економічного стану підприємства в цілому та фінансової складової економічної безпеки зокрема науковцями визначаються показники нестачі (надлишку) власного капіталу [8], зобов'язань [9, с. 73–80], різних видів активів [10, с. 59–71], недоотриманого чистого й операційного прибутку [3, с. 12–14], прибутку [11, с. 100] й недоотриманої величини ЕВІТДА [11, с. 113], недоотриманого грошового потоку [11, с. 102–105], а також приріст безбиткового обсягу виробництва [12, с. 38–44]. Окрім вищевказаного недоліку, вважаємо їх недоліком таке: при визначенні нестачі, наприклад активів, автори відповідних методик приймають умову щодо незмінності величини зобов'язань, і навпаки: автори методик, заснованих на визначенні надлишку зобов'язань, приймають умову сталості величини активів. Як зазначається в роботі [5, с. 102] автори вирішують: брати за константу фактичну величину активів або зобов'язань. Однак у реальних умовах господарювання, величини активів і зобов'язань змінюються якщо не одночасно, то, принаймні, взаємозалежно. Разом із цим, у вищезгаданих роботах [3; 8–12] оцінюються нормативні значення економічних показників (капіталу, активів, зобов'язань, прибутку, грошового потоку та

беззбиткового обсягу виробництва), що становлять величини, при яких значення відповідних фінансових коефіцієнтів (окремих економічних показників) дорівнюють своїм нормативам. Проте для того, щоб досягти бажаного значення економічного показника недостатньо визначити потрібну суму капіталу, активів, зобов'язань, прибутку або грошового потоку. Важливо також виявити, чи має підприємство час для здійснення відповідних заходів.

Отже, у більшості випадків від наявності дефіциту часу залежать значення ключових економічних показників діяльності підприємства. Водночас загальноприйняті показники економічної безпеки не дозволяють установити, на який час підприємство відстає у її забезпеченні (у т. ч. у збереженні її певного рівня).

Метою статті є обґрунтування методики оцінювання рівня економічної безпеки підприємства на основі використання показників часу.

Викладення основного матеріалу. Найбільш вдалими до врахування фактора часу вважаємо підхід, викладений науковцями В. Я. Нусіновим та А. Б. Яровою, якими при визначенні економічного ефекту від запровадження антикризових заходів запропоновано встановлювати величину часового резерву, «тобто коли період їх здійснення не перевищує запас міцності економічного стану підприємства в одиницях часу» [13, с. 55]. Останній являє собою «період до настання моменту часу (Тк), коли прогнозне значення показника економічного стану (Ф), обраного для аналізу, порушує його гранично допустимий рівень (Н)» та визначається за [13, с. 59]:

$$\Phi(T_k) = H. \quad (2)$$

Безпосередньо часовий резерв (Трез) науковцями розраховується за [13, с. 75]:

$$T_{рез} = T_{к.поч} - T_{зах}, \quad (3)$$

де Тк.поч – це початкове значення показника запасу міцності економічного стану підприємства в одиницях часу;

Тзах – це період здійснення антикризового заходу.

При Тк.поч > Тзах науковці вказують на ймовірність того, що суттєва частина ефекту від антикризових заходів отримана не буде, а призведе до зайвих втрат часу та коштів [13, с. 75]. Крім того, науковцями визначається так звана «контрольна точка», що характеризує відношення періоду, протягом якого планується здійснювати конкретний антикризовий захід (Тплан), до кількості днів, на які цей захід дає відтермінування моменту настання технічної неплатоспроможності (Двідст) [13, с. 74].

Ми пропонуємо врахування показників часу за методикою, яка має такі принципові відмінності від вищезазначеної у монографії [13]:

- 1) нашою метою є оцінювання економічної безпеки, а не запасу міцності;
- 2) для нас показник часу – це саме показник, який є однорідним для великої кількості індикаторів, що застосовуються при оцінюванні економічної безпеки і мають різні одиниці виміру – натуральні, грошові та частки одиниці;
- 3) якщо для методики, викладеної в монографії [13], збільшення часу є позитивною динамікою, то в нашій методиці – збільшення часу означає зростання його дефіциту, що є негативною характеристикою економічної безпеки підприємства.

Отже, для досягнення стану економічної безпеки підприємству необхідно усунути, з одного боку, дефіцит певних ресурсів, а з іншого боку – відставання в часі. Крім того, можуть мати місце випереджаючі темпи зміни економічних показників, тобто відсутня нестача часу. У такому разі доцільно визначити його запас.

В основу розроблених нами пропозицій покладено удосконалену структуру економічної безпеки, яка є ієрархічною: найвищий рівень – це безпосередньо економічна безпека підприємства, яка складається з різних видів, що, у свою чергу, диференціюються на окремі складові. Розглянемо методику оцінювання такого виду економічної безпеки, як безпека поточних економіко-виробничих інтересів підприємства на прикладі її окремих складових. Зокрема, на найнижчому рівні її ієрархії, нами розташовано складові техніко-технологічної, енергетичної та матеріало-сировинної безпеки підприємства. Так до техніко-технологічної безпеки нами зараховано безпеку майнового стану підприємства та безпеку рентабельності основних засобів.

Для оцінки безпеки майнового стану як індикатори пропонуємо використовувати:

- 1) коефіцієнт оновлення основних засобів (Кон), який загальновибрано розраховується як відношення вартості основних засобів, введених в експлуатацію, до їх залишкової вартості на кінець періоду. Ураховуючи те, що від стану основних засобів залежить конкурентоспроможність продукції підприємства, то вважаємо, що нормативною величиною коефіцієнту оновлення має бути не середньогалузеве значення, як це запропоновано авторами монографії [12, с. 39], а найкраще, тобто максимальне, серед підприємств галузі, а також конкурентів – підприємств інших країн, за умови наявності даних для відповідних розрахунків.

Дефіцит часу ($\Delta T(\text{Кон})$), необхідного для досягнення нормативного значення коефіцієнтом оновлення дорівнюватиме:

$$\Delta T(\text{Кон}) = T(\text{Кон})_н - T(\text{Кон})_ф, \quad (4)$$

де $T(\text{Кон})_н$ – момент часу, в якому значення коефіцієнта оновлення (Кон) досягне встановленого нормативного значення, рік (місяць);

$T(\text{Кон})_ф$ – поточний момент часу, в якому значення коефіцієнта оновлення (Кон) відповідає фактичній величині, рік (місяць);

2) Коефіцієнт придатності основних засобів ($K_{пр}$), який загально визнано визначається різницею, в якій зменшуване – це одиниця, або 100 %, а від’ємником є відношення суми зносу основних засобів до їх первісної вартості. У наукових джерелах нормативним значенням показника вважається 1.

Дефіцит часу ($\Delta T(K_{пр})$), необхідного для досягнення нормативного значення коефіцієнтом придатності основних засобів дорівнюватиме:

$$\Delta T(K_{пр}) = T(K_{пр})_н - T(K_{пр})_ф, \quad (5)$$

де $T(K_{пр})_н$ – момент часу, в якому значення коефіцієнта придатності основних засобів ($K_{пр}$) досягне встановленого нормативного значення, рік (місяць);

$T(K_{пр})_ф$ – поточний момент часу, в якому значення коефіцієнта придатності основних засобів ($K_{пр}$) відповідає фактичній величині, рік (місяць);

3) коефіцієнт використання основних засобів (K_v), який нами запропоновано визначати як відношення величини вартості основних засобів, що використовуються в конкретному виді діяльності підприємства в грошовому вираженні, до сумарної величини вартості всіх основних засобів підприємства у грошовому вираженні. При цьому якщо підприємство займається декількома видами діяльності, то в чисельнику коефіцієнта використання основних засобів слід визначати суму основних засобів в грошовому вираженні, фактично задіяних в усіх цих видах. З метою встановлення нормативу для даного коефіцієнта був використаний експертний метод (Делфі). Таким чином, було встановлено, що нормативне значення коефіцієнта використання основних фондів має бути рівним або перевищувати значення 0,75.

Дефіцит часу ($\Delta T(K_v)$), необхідного для досягнення нормативного значення коефіцієнтом використання основних засобів, дорівнюватиме:

$$\Delta T(K_v) = T(K_v)_н - T(K_v)_ф, \quad (6)$$

де $T(K_v)_н$ – момент часу, в якому значення коефіцієнта використання основних засобів (K_v) досягне встановленого нормативного значення, рік (місяць);

$T(K_v)_ф$ – поточний момент часу, в якому значення коефіцієнта використання основних засобів (K_v) відповідає фактичній величині, рік (місяць).

Отже, дефіцит часу, необхідного для досягнення безпеки майнового стану підприємства ($\Delta T_{БМС}$), визначатиметься максимальним періодом, необхідним для досягнення нормативних значень відповідними коефіцієнтами:

$$\Delta T_{БМС} = \max(\Delta T(\text{Кон}); \Delta T(K_{пр}); \Delta T(K_v)). \quad (7)$$

Для визначення безпеки рентабельності основних засобів пропонуємо використовувати показник рентабельності основних засобів ($R_{оз}$). Нормативним значенням пропонуємо вважати найкраще (максимальне) значення цього показника серед підприємств галузі та конкурентів – підприємств інших країн, за умов наявності даних для відповідних розрахунків.

Дефіцит часу ($\Delta T(R_{оз})$), необхідного для досягнення нормативного значення показником рентабельності основних засобів, дорівнюватиме:

$$\Delta T(R_{оз}) = T(R_{оз})_н - T(R_{оз})_ф, \quad (8)$$

де $T(R_{оз})_н$ – момент часу, в якому значення показника рентабельності основних засобів досягне встановленого нормативного значення, рік (місяць);

$T(R_{оз})_ф$ – поточний момент часу, в якому значення показника рентабельності основних засобів відповідає фактичній величині, рік (місяць).

Отже, дефіцит часу, необхідного для досягнення техніко-технологічної безпеки ($\Delta T_{ТТБ}$) визначатиметься сумою:

$$\Delta T_{ТТБ} = \Delta T_{БМС} + \Delta T(R_{оз}). \quad (9)$$

Енергетична безпека підприємства, на наш погляд, містить: безпеку енергоефективності підприємства, яка характеризує, на нашу думку, стан, при якому на підприємстві дотримується нормативний рівень енерговитрат, а також енергоемності незалежно від впливу чинників внутрішнього й зовнішнього середовищ; а також безпеку енергозабезпечення підприємства, яка характеризує, на нашу думку, стан, при якому залежність підприємства від постачання енергоресурсів знаходиться на нормативному рівні, запланований обсяг їх поставок здійснюється згідно з укладеними договорами незалежно від впливу чинників внутрішнього й зовнішнього середовищ.

Для визначення безпеки енергоефективності пропонуємо використовувати такі індикатори:

1) величина енерговитрат (ЕВ). При цьому як їх нормативне значення пропонуємо за вищенаведеною логікою вважати не середньогалузеве, як це зроблено авторами монографії [12], а найкраще, тобто

найнижче серед підприємств галузі та підприємств – конкурентів інших країн (за умови, що є достовірні дані щодо їх величини).

Дефіцит часу ($\Delta T(EB)$), необхідного для досягнення нормативного значення величиною енерговитрат підприємства, дорівнюватиме:

$$\Delta T(EB) = T(EB)_н - T(EB)_ф, \quad (10)$$

де $T(EB)_н$ – момент часу, в якому значення величини енерговитрат досягне встановленого нормативного значення, рік (місяць);

$T(EB)_ф$ – поточний момент часу, в якому значення енерговитрат відповідає фактичній величині, рік (місяць);

2) коефіцієнт енергоємності виробництва продукції ($К_{еєм}$), який у роботі [14, с. 753] пропонується розглядати як відношення витрат паливно-енергетичних ресурсів певного періоду до обсягу випуску валової продукції, яка була виготовлена в даному періоді. Вважаємо, що як нормативне значення доцільно обрати найкраще, тобто найнижче значення показника енергоємності серед підприємств галузі та підприємств – конкурентів інших країн (за умови, що є достовірні дані для його розрахунку).

Дефіцит часу ($\Delta T(К_{еєм})$), необхідного для досягнення нормативного значення коефіцієнтом енергоємності виробництва продукції, дорівнюватиме:

$$\Delta T(К_{еєм}) = T(К_{еєм})_н - T(К_{еєм})_ф, \quad (11)$$

де $T(К_{еєм})_н$ – момент часу, в якому значення коефіцієнта енергоємності виробництва продукції досягне встановленого нормативного значення, рік (місяць);

$T(К_{еєм})_ф$ – поточний момент часу, в якому значення коефіцієнта енергоємності виробництва продукції відповідає фактичній величині, рік (місяць).

Отже, дефіцит часу, необхідного для досягнення безпеки енергоефективності підприємства ($\Delta T_{БЕФ}$) визначатиметься максимальним періодом, що потрібен для досягнення нормативних значень відповідними показниками:

$$\Delta T_{БЕФ} = \max(\Delta T(EB); \Delta T(К_{еєм})). \quad (12)$$

Для визначення безпеки енергозабезпечення пропонуємо використовувати такі індикатори:

1) питома вага паливно-енергетичних ресурсів, поставлених у визначений строк (ПВперс), у загальній величині паливно-енергетичних ресурсів, необхідних на даний момент. Вважаємо, що як нормативне значення даного показника повинно бути значення 1 (100 %).

Дефіцит часу ($\Delta T(ПВперс)$), необхідного для досягнення нормативного значення питомої ваги паливно-енергетичних ресурсів, поставлених у визначений строк, дорівнюватиме:

$$\Delta T(ПВперс) = T(ПВперс)_н - T(ПВперс)_ф, \quad (13)$$

де $T(ПВперс)_н$ – момент часу, в якому значення питомої ваги паливно-енергетичних ресурсів, поставлених у визначений строк, досягне встановленого нормативного значення, рік (місяць);

$T(ПВперс)_ф$ – поточний момент часу, в якому значення питомої ваги паливно-енергетичних ресурсів, поставлених у визначений строк, відповідає фактичній величині, рік (місяць);

2) обсяг паливно-енергетичних ресурсів, поставлених у визначений строк у грошовому вираженні, розрахований по кожному їх виду (ОПЕРі). Як норматив цього показника є величина їх запланованого значення на оцінюваний період.

Дефіцит часу ($\Delta T(ОПЕРі)$), необхідного для досягнення планового значення обсягу паливно-енергетичних ресурсів, поставлених у визначений строк у грошовому вираженні, розрахований по кожному їх виду, дорівнюватиме:

$$\Delta T(ОПЕРі) = T(ОПЕРі)_н - T(ОПЕРі)_ф, \quad (14)$$

де $T(ОПЕРі)_н$ – момент часу, в якому значення обсягу паливно-енергетичних ресурсів, поставлених у визначений строк у грошовому вираженні, розрахований по кожному їх виду досягне встановленого планового значення, рік (місяць);

$T(ОПЕРі)_ф$ – поточний момент часу, в якому значення обсягу паливно-енергетичних ресурсів, поставлених у визначений строк у грошовому вираженні, розрахований по кожному їх виду відповідає фактичній величині, рік (місяць).

Отже, дефіцит часу, необхідного для досягнення безпеки енергозабезпечення підприємства ($\Delta T_{БЕЗ}$) визначатиметься максимальним періодом, необхідним для досягнення нормативних значень відповідними показниками:

$$\Delta T_{БЕЗ} = \max(\Delta T(ПВперс); \Delta T(ОПЕРі)). \quad (15)$$

За аналогічною методикою оцінюються інші складові безпеки поточних економіко-виробничих інтересів підприємства, тобто визначаються періоди, необхідні для досягнення (забезпечення) певного рівня безпеки, які інтегруються на найвищому рівні ієрархії в загальний час, необхідний для досягнення (забезпечення) економічної безпеки підприємства. Стосовно інтегрування варто зазначити, що можливі кілька напрямків його здійснення. По-перше, як видно із вищенаведених індикаторів, вони презентовані як коефіцієнтами, так і абсолютними значеннями. Це обумовлено тим, що відносні та абсолютні показники мають різний тренд. У тих випадках, коли рівняння тренду характеризується високим

значенням величини достовірності апроксимації, доцільно застосовувати відповідні функції. Зокрема, при визначенні часу, необхідного для забезпечення того виду економічної безпеки, що розташований на вищому рівні ієрархії, пропонуємо знаходити максимальне значення з-поміж функцій трендів, які описують динаміку в часі індикаторів складових економічної безпеки, які знаходяться на нижчих рівнях ієрархії. При цьому слід враховувати швидкості зміни показників. Такі швидкості доцільно обрати як коефіцієнти вагомості шуканих відрізків часу. По-друге, у більш складних випадках замість рівняння тренду, доцільно застосовувати абсолютні значення показників в одиницях часу, визначені на основі прогнозування.

При формуванні висновків щодо наявності дефіциту часу для забезпечення економічної безпеки у цілому та її окремих складових варто враховувати не тільки знайдений за вищеописаною методикою час, але і його динаміку. Відтак, пропонуємо враховувати не тільки «відстань» до моменту, коли використовуваний показник-індикатор економічної безпеки досягне бажаного для підприємства значення, але й швидкість і тенденцію його зміни.

Важливим етапом при оцінюванні часу, необхідного для досягнення індикаторами економічної безпеки заданих значень, є його нормування на основі використання економічних циклів. Зокрема, вважаємо, що довжина циклу Кітчина є максимальним періодом часу при оцінюванні економічної безпеки поточних економічних інтересів підприємства. У межах цього циклу ми виокремлюємо періоди, відповідно до яких пропонуємо шкалу рівнів економічної безпеки. Наприклад, якщо задане значення індикатора економічної безпеки може бути досягнутим протягом року, то рівень економічної безпеки є достатнім, а якщо лише наприкінці цього циклу, то рівень економічної безпеки потрібно визнати катастрофічно низьким. Водночас доцільно враховувати фазу циклу, яка є на момент оцінки.

Для остаточних висновків про рівень економічної безпеки необхідно використовувати спеціально розроблену шкалу. Пропонуємо використовувати дві шкали: перша – це описана вище, визначена на основі нормування часу у межах економічного циклу, друга – шкала на основі індикаторів економічної безпеки. Для їх співставлення доцільно застосовувати відповідну матрицю.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Основним аспектом при оцінюванні як окремої складової, так і усієї економічної безпеки підприємства є визначення величини часу, на який підприємство відстає у забезпеченні цієї складової безпеки, та загального бажаного рівня економічної безпеки. Якщо підприємство не відстає у забезпеченні певного рівня безпеки (оціненого через визначені планові та нормативні значення встановлених індикаторів безпеки), то дефіцит часу дорівнює нулю. У такому разі доцільно оцінити запас часу для досягнення економічною безпекою певного рівня (часу, для забезпечення як окремих складових безпеки, так і усієї економічної безпеки у цілому). Загальний час буде визначатися сумою часу, необхідного для досягнення встановлених значень (нормативів, планів тощо) окремими індикаторами економічної безпеки та її складових. У випадках можливості паралельного здійснення процесів забезпечення різних складових економічної безпеки шукана величина часу становитиме не суму, а максимум із його відповідних величин, необхідних для вказаного забезпечення. Напрямок подальших досліджень є розробка методики врахування швидкості та фази циклу при нормуванні часу з метою оцінки періоду, необхідного для забезпечення бажаного рівня економічної безпеки підприємства, а також розробка відповідної методики, заснованої на показниках часу для оцінювання безпеки стратегічних економічних інтересів підприємства.

Список використаної літератури:

1. Глинська, А.С. Параметри часу в контексті управління результативністю організації / А.С. Глинська // Бізнес Інформ. – 2014. – № 8. – С. 189–192.
2. Турило А.М. Аналіз результативності інвестиційних проектів з використанням коефіцієнта нормалізації / А.М. Турило, Я.В. Нусінова // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – Вип. 233. – Т. 2. – Дніпропетровськ, ДНУ. – 2007. – С. 449–458.
3. Нусінов В.Я. Інвестиції як інструмент підвищення економічної безпеки бізнесу / В.Я. Нусінов, О.М. Молодецька, К.О. Пономаренко // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 23. – С. 11–14.
4. Федорчак О.Є. Економічне оцінювання та регулювання механізмів залучення інвестицій на підприємство : автореф. дис. ... к.е.н. / О.Є. Федорчак ; Національний університет «Львівська політехніка». – Львів. – 2016. – 22 с.
5. Савчук В.П. Стратегія + Фінанси: уроки прийняття бизнес-решень для керівників / В.П. Савчук. – Київ : Companion Group, 2009. – 352 с.
6. Бобрішева-Шкарлет Т.О. Ознаки і критерії кризових явищ у підприємницькій діяльності / Т.О. Бобрішева-Шкарлет ; відп. ред. С.І. Дем'яненко // Економіка та підприємництво : зб-к наук. праць молодих учених та аспірантів. – Київ : КНЕУ, 2001. – Вип. 6. – С. 118–125.
7. Журавель М.Ю. Формування системи показників оцінки рівня інформаційної безпеки підприємства / М.Ю. Журавель, Т.В. Полозова, О.В. Стороженко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – № 33. – С. 171–177.
8. Нусінова Я.В. Система показників оцінки фінансової стабільності підприємств, побудованих на основі власного капіталу / Я.В. Нусінова // Економіка: проблеми теорії та практики : зб-к наук. праць. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2006. – Вип. 220. – Т. 3. – С. 638–643.

9. Діагностика кризи в системі антикризового управління підприємствами : монографія / В.Я. Нусінов, О.В. Нусінова, С.П. Лобов та ін. – Кривий Ріг : ФОП Чернявський Д.В., 2011. – 408 с.
10. Нусінова О.В. Комплексна оцінка соціально-економічної безпеки підприємства (на прикладі підприємств гірничодобувної промисловості) : монографія / О.В. Нусінова, О.М. Молодецька. – Кривий Ріг : Діоніс (ФОП Чернявський Д.В.), 2011. – 240 с.
11. Нусінова О.В. Оцінка фінансової безпеки підприємств : монографія / О.В. Нусінова. – Кривий Ріг : Діоніс (ФОП Чернявський Д.В.), 2011. – 192 с.
12. Нусінов В.Я. Оцінка рівня економічної безпеки підприємства на всіх етапах розвитку : монографія / В.Я. Нусінов, К.О. Астаф'єва, О.В. Нусінова ; ДВНЗ «Криворіз. нац. ун-т». – Кривий Ріг : Чернявський Д.О., 2015. – 185 с.
13. Нусінов В.Я. Діагностика кризового стану підприємств з урахуванням фактора часу : монографія / В.Я. Нусінов, А.Б. Ярова. – Кривий Ріг : Діоніс (ФОП Чернявський Д.О.), 2012. – 204 с.
14. Семенова Т.В. Оцінка ефективності енергозберігаючих технологій / Т.В. Семенова, І.Л. Чернявський // Молодий вчений. – 2018. – № 5 (57). – С. 752–755.

References:

1. Glyns'ka, A.Je. (2014), «Parametry chasu v konteksti upravlinnja rezul'tatyvnistju organizacii», *Biznes Inform.*, № 8, pp. 189–192.
2. Turylo, A.M. and Nusinova, Ja.V. (2007), «Analiz rezul'tatyvnosti investycijnyh proektiv z vykorystannjam koeficijenta normalizacii», *Ekonomika: problemy teorii' ta praktyky*, zb. nauk. prac', Issue 233, Vol. 2, DNU, Dnipropetrovsk, pp. 449–458.
3. Nusinov, V.Ja., Molodec'ka, O.M. and Ponomarenko, K.O. (2012), «Investycii' jak instrument pidvyshhennja ekonomichnoi' bezpeky biznesu», *Investycii': praktyka ta dosvid*, No. 23, pp. 11–14.
4. Fedorchak, O.Je. (2016), *Ekonomichne ocinjvannja ta reguljuvannja mehanizmiv zaluchennja investycij na pidpryjemstvo*, Abstract of. dyss. k.e.n., Nacional'nyj universytet «L'vivs'ka politehnika», L'viv, 22 p.
5. Savchuk, V.P. (2009), *Strategija + Finansy: uroki prinjatija biznes-reshenij dlja rukovoditelej*, Companion Group, Kiiv, 352 p.
6. Bobrysheva-Shkarlet, T.O. (2001), «Oznaky i kryterii' kryzovyh javyssh u pidpryjemnyckij dijalnosti», in Dem'janenko, S.I. (ed.), *Ekonomika ta pidpryjemnyctvo*, zb-k nauk. prac' molodyh uchenykh ta aspirantiv, Vol. 6, KNEU, Kyi'v, pp. 118–125.
7. Zhuravel', M.Ju., Polozova, T.V. and Storozhenko, O.V. (2011), «Formuvannja systemy pokaznykiv ocinky rivnja informacijnoi' bezpeky pidpryjemstva», *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, No. 33, pp. 171–177.
8. Nusinova, Ja.V. (2006), «Systema pokaznykiv ocinky finansovoi' stabil'nosti pidpryjemstv, pobudovanykh na osnovi vlasnogo kapitalu», *Ekonomika: problemy teorii' ta praktyky*, zb-k nauk. prac', Issue 220, Vol. 3, DNU, Dnipropetrovsk, pp. 638–643.
9. Nusinov, V.Ja., Nusinova, O.V., Lobov, S.P. and others (2011), *Diagnostyka kryzy v systemi antykryzovogo upravlinnja pidpryjemstvamy*, monografija, FOP Chernjavs'kyj D.V., Kryvyj Rig, 408 p.
10. Nusinova, O.V. and Molodec'ka, O.M. (2011), *Kompleksna ocinka social'no-ekonomichnoi' bezpeky pidpryjemstva (na prykladi pidpryjemstv girnychodobuvnoi' promyslovosti)*, monografija, Dionis (FOP Chernjavs'kyj D.V.), Kryvyj Rig, 240 p.
11. Nusinova, O.V. (2011), *Ocinka finansovoi' bezpeky pidpryjemstv*, monografija, Dionis (FOP Chernjavs'kyj D.V.), Kryvyj Rig, 192 p.
12. Nusinov, V.Ja., Astaf'jeva, K.O. and Nusinova, O.V. (2015), *Ocinka rivnja ekonomichnoi' bezpeky pidpryjemstva na vsih etapah rozvytku*, monografija, DVNZ «Kryvoriz. nac. un-t», FOP Chernjavs'kyj D.O., Kryvyj Rig, 185 p.
13. Nusinov, V.Ja. and Jarova, A.B. (2012), *Diagnostyka kryzovogo stanu pidpryjemstv z urahuvannjam faktora chasu*, monografija, Dionis (FOP Chernjavs'kyj D.O.), Kryvyj Rig, 204 p.
14. Semenova, T.V. and Chernjavs'kyj, I.L. (2018), «Ocinka efektyvnosti energozberigajuchykh tehnologij», *Molodyj vchenyj*, No. 5 (57), pp. 752–755.

Міщук Євгенія Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент Криворізького національного університету

Наукові інтереси:

- економічна безпека підприємств, регіону, країни;
- публічне управління.

E-mail: tdutybz.077@gmail.com.

Стаття надійшла до редакції 09.01.2019.